

Марія Альчук

СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК СУЧАСНИЙ ВИКЛИК ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна
mariya.alchuk@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-3310-4039

У статті досліджено важливість сучасних викликів – демократії, справедливості в умовах глобалізації. Розглянуто глобалізаційні виміри – здатність до насильства, здатність до взаємодії, здатність до кооперації, здатність комунікувати. З'ясовано вагомість дискурсу справедливості в процесах глобалізації, що розкриває глибинні соціокультурні зрушення. Виокремлено філософсько-правові принципи – справедливості, рівності, свободи, гуманізму. Розкрито різні підходи до справедливості – теорія справедливості як чесності Дж. Ролза; теорія О. Гьофе, що ґрунтується на антропологічних елементах і виражає ідею справедливості як обміну; справедливості як виваженості і міра Ж. Деріди і Ж. Ліотара; справедливості як спротиву проти зла, що засновується на принципах діалогічної філософії Е. Левінаса. За Ролзом справедливості виражає правову засаду – принцип абстрактної загальної формальної рівності та свободи, а заперечення правового змісту обов'язково веде до свавілля. Зазначено, що сучасні філософи права аналізують комунікативну природу права, аналізуючи проблеми справедливості, відповідальності, солідарності. О. Гьофе відмічає про необхідність розкриття справедливості у сфері права, що сприяє вирішенню проблеми легітимації. Наголошено на правомірності розгляду соціальних явищ з погляду справедливості Б. Кістяківським – українським філософом права. Підкреслено важливість філософсько-правового осмислення та аналіз проблем справедливості, що органічно вписується своєю актуальністю у вирішення сучасних державно-правових завдань, які виникають у процесі становлення громадянського суспільства. Мета дослідження розглянути справедливості як філософсько-правову засаду і принцип абстрактно-загальної формальної рівності та свободи, які громадянам потрібно вимагати сьогодні.

Ключові слова: глобалізаційні виклики, виміри, дискурс справедливості, демократія, комунікація, рівність, свобода, гуманізм, філософія права.

Постановка проблеми. Глобальні виклики сучасної епохи потребують діалогу, дискусій, дискурсів, зокрема – філософсько-правових, культурологічних,

етичних, політичних. Німецький філософ, Отфрід Гьофе, виокремлює три епохи глобалізації – Античність, Новий Час, Модерн, наголошуючи на трьохвимірності сучасної глобалізації, яка розглядається з позиції політичної філософії. Перший вимір – людство має здатність до насильства; другий – люди мають здатність до взаємодії; третій – здатність людей до кооперації. Підкреслюється вагомість філософії, природничих і гуманітарних наук, адже знання належать всьому людству. Важливим є здатність людей до взаємодії, бо це допоможе зберегти їхнє індивідуальне і колективне життя та добробут. Люди мають здатність комунікувати – мислити і говорити, публічно і відкрито розкривати екологічні, економічні, політичні проблеми та вимагати справедливості.

Потрібно відмітити, що проблема справедливості з античних часів хвилювала людей. У діалозі «Держава» Платон ставив за мету – проаналізувати та визначити справедливість. Арістотель у праці «Нікомахова етика» зазначав, що справедливість є найбільшою добродією. Проблема справедливості сьогодні розуміється не просто як примха чи побажання, а як засаднича, фундаментальна умова суспільного життя. Потрібно не просто надіятись на справедливість, а необхідно її вимагати, тому що саме її люди винні одні одним. Про солідарність, доброзичливість, співчуття можна говорити лише тоді, коли люди дотримуються справедливості, відчувають доконечну потребу в ній. Філософсько-правове осмислення та аналіз проблем справедливості органічно вписується своєю актуальністю у вирішення сучасних державно-правових завдань, що виникають у процесі становлення громадянського суспільства. Такі завдання знаходять безпосередній зв'язок з необхідністю подолання соціально-політичної, економічної, духовної кризи в Україні.

Аналіз останніх публікацій на тему дослідження. Проблема справедливості досліджувалась з давніх часів: Платон, Арістотель, Ціцерон, С.Оріховський, Г.Сковорода, П. Юркевич, Б.Кістяківський, зокрема у наш час: В.Бачинін, В.Бігун, А. Козловський, С. Максимов, Л.Ситниченко, М.Братасюк, М.Альчук, П.Рабінович, С. Погребняк, В.Шкода. Українські філософи права досліджують актуальні проблеми правознавства – поняття права, засади права, принцип верховенства права. Звертається увага на змістовну характеристику основоположних принципів права – справедливості, рівності, свободи, гуманізму. Також зарубіжні філософи: Ю. Габермас, О. Гьофе, В. Гьосле, Ж. Деріда, Ж. Ліотар, Е. Левінас, Дж.Ролз, Р. Рорті та інші. У своїх працях вони розкривають принципи: справедливості та відповідальності, які досить ґрунтовно досліджені П. Рікером – (франц., філософ) і Г.Йонасом – (нім.-амер., філософ).

Виклад основного матеріалу. У ХХ ст. Дж. Ролз опублікував працю «Теорія справедливості» (1971), в якій виділяє справедливість як чесність. Значимість проблеми, як зазначає автор, у тім, що «справедливість є щонайпершою чеснотою суспільних інституцій, достоту як істина для філософських систем» [13, с.26]. Він виділяв загальний принцип, який можливо визначити, характеризуючи засади для визначення основних прав та обов'язків, а також для вирішення того, що вони приймають як належний розподіл благ і тягарів соціальної співпраці. Відтак, всі погоджуються, що «інституції тоді справедливі, коли не робиться довільних розрізень між особами у визначенні основних прав та обов'язків і

коли правилами встановлено належну рівновагу між конкуруючими претензіями на користь переваг соціального життя» [13, с. 29]. Підхід Дж. Ролза до поняття права в цілому традиційний. Тільки вільні люди можуть бути суб'єктами права. Справедливість, насамперед, виражає правову засаду – принцип абстрактно загальної формальної рівності та свободи. Показуючи цей взаємозв'язок, він зазначає, що заперечення правового змісту справедливості обов'язково веде до свавілля, якими б моральними, релігійними, політичними ідеалами й інтересами це не прикривалося.

Зазначимо, що соціальна справедливість відображає дотримання вимог правового принципу рівності у відповідних сферах і відносинах соціального життя. В основі права повинні визнаватись автономія, законність людського поведіння. Система прав людини забезпечує дві функції: соціальну захищеність особистості та її активну участь у суспільному і державному житті, за словами Дж. Ролза, у «соціальному співробітництві». Вони стають загальним еквівалентом виміру свободи людини, умов її життя, а в остаточному підсумку показником ефективності політичної і соціальної системи.

Підкреслимо, що проблема справедливості розглядається завдяки трьом основним підходам. Перший підхід – це теорія справедливості як чесності Дж. Ролза та її розгляд і розвиток європейськими філософами, що являється продовженням традиції Просвітництва.

Другий підхід – представники постмодерної філософії розкривають проблему справедливості (Ж. Деріда, Ж. Ліотар). У їхніх працях справедливість не пов'язується з правом чи законом, яка також немає ніяких логічних основ і розкривається як містичне явище. За своєю природою справедливість наближається до виваженості та міри, тому справедливість пов'язують з ідеологією і владою.

Третій підхід – виокремлюється ще теорія справедливості, яка засновується на принципах діалогічної філософії. Е. Левінас висунув концепцію про справедливість щодо ближнього. Зокрема, провідною ідеєю стає думка про спротив проти зла, як наслідок того, що ми не приймаємо несправедливості по відношенню до Третього. Тут відбувається перехід від ближнього до Третього, і саме цей Третій сприймається як джерело справедливості [15,455]. Відмітимо, що в сучасній філософії права науковці аналізують комунікативну природу права, аналізуючи проблеми справедливості, відповідальності, солідарності. Правова онтологія визначає розуміння комунікативної природи права, тобто розуміння його як системи відносин, суб'єкти яких передають правову інформацію шляхом реалізації своїх прав і обов'язків у процесі соціальної взаємодії. Відтак, у цьому значенні право є однією з найважливіших форм соціальної комунікації.

Сергій Максимов виокремлює змістовні, формальні, процедурні сучасні теорії справедливості. Найбільш значимими для нього є теорії Дж. Ролза, Р. Нозіка, О. Гьофе. Він зазначає, що в усіх теоріях мова йде не про персональну, а про політичну справедливість. «Справедливість є моральною категорією і цінністю, при цьому вона займає пріоритетне місце в критичній оцінці (легітимациї) правових інститутів» [7, с. 280]. Також існує два поняття справедливості відповідно до двох вимірів соціального буття – персонального та інституціонального. Пер-

ше – це справедливість (суб'єктивна) як характерна риса особи. Так, Платон, виділяв чотири головних добродетелей людини: розсудливість, справедливість, мужність, мудрість. Друге – справедливість (універсальна), що проявляється завдяки ідеї прав людини, включаючи їхню ідентичність і своєрідність [7, с. 300] Виокремлюють два моменти ідеї прав людини, які взаємозв'язані – збереження культурної ідентичності та самоствердження народу, що визнає рівність культурних традицій і повагу прав інших народів.

Отфрід Гьофе (сучасний німецький філософ) наголошує на важливості теорії справедливості Дж. Ролза, яка спричинила “дискурс справедливості”, тобто, стала предметом міжнародних дискусій. Політики, науковці, пересічні громадяни завжди сперечались про сенс справедливості, про відмінність справедливості від несправедливості. На думку О. Гьофе, потрібно визначити поняття справедливості, а потім перейти до пошуків шляхів її досягнення. Він критикує позиції Х. Перельмана, Г. Кельзена, Е. Макінтайра, Ч. Тайлора, які відкидають універсальність і позаісторичність розуміння справедливості. Саме спільними людськими зусиллями мають вирішуватись сучасні глобалізаційні проблеми. Характерні риси універсальної справедливості – визнання правових цінностей (життя, власності, гідності), прав і свободи людини, рівності, неупередженості, заборони сваволі. З боку соціальних оцінок виокремлено три елементи семантики справедливості: а) справедливість має природу морального обов'язку; б) вона відноситься до обов'язків, які визнаються добровільно і стоять вище простого примусу; в) її міра полягає в дистрибутивній користі – справедливим є “корисне кожній людині” [3, с. 24]. Теорія О. Гьофе ґрунтується на антропологічних елементах і виражає ідею справедливості як обміну. Головним принципом цієї теорії є принцип рівноцінності здобутків та втрат, який виділяє негативний момент (конфлікти, суперечки, примирення). Тому необхідним є розкриття справедливості у сфері права, що сприяє вирішенню проблеми легітимації.

Зауважимо, що особливо важливим, в силу неоднозначності, є трактування як суті справедливості, так і права. Насамперед, крім марксистського уніфікуючого підходу до суті права і справедливості, у філософії існує декілька інших суперечливих позицій. Наприклад, наявна концепція соціальної солідарності, за якою має бути забезпечена максимальна допомога незахищеним прошаркам населення [10]. Іншою є думка про нерівність прав в силу природної і соціальної нерівності людей, з чого випливає необхідність утвердження справедливості не з позиції універсальної чесності, а з врахуванням того, що «кожен має право на те, що у нього є» [10, с. 60]. Соціальна справедливість досягається рівним забезпеченням прав нерівних за своїми здібностями і можливостями людей. Забезпечення такої плюралістичної рівності у суспільстві можливо за умови, коли громадянська толерантність доповнюється відповідною активністю держави з гарантування індивідуальних приватних прав людини, завдяки формуванню й дотримання відповідних законів.

У ґрунтовній філософській монографії «Демократія в епоху глобалізації», О.Гьофе досліджує складнощі та багатовимірність процесу глобалізації, критикуючи абсолютизацію глобалізму і комунітаризму. Автор з'ясовує принципи та

виміри процесу глобалізації, які розкривають глибинні соціокультурні зрушення. Він зазначає, що «людство створює глобальне поле взаємин; плетиво впливів і зв'язків, які поряд із новими шансами приховують нові небезпеки, несуть із собою не лише нові перспективи, а й нові обмеження» [9, с.16]. Звертається увага на негативні наслідки глобалізації – насильство, свавілля, засмічення довкілля; на крайнощі – етатизм і економізм.

У своїй праці О.Гюфе ставить питання про початок глобалізації. Чи це є 1969 рік («запуск першого супутника Місяця»)? Чи це є 1808 рік («початок індустріалізації»)? Чи це є 1492 рік («відкриття Америки»)? Відповіді на ці запитання пов'язані зі світовими соціальними подіями, зокрема економічною глобалізацією, глобальним ринком, виникненням мегадержав, міжнародними організаціями, культурною глобалізацією. Розкриваються загальні умови можливості глобалізації: соціальні – життєвий простір існування людей, який має регулюватись правом і звичаями, а також – міжнародним правом.

Відмітимо, що світове товариство потребує вільної конкуренції, еволюційних змін, творчості людей та самостійності вирішення проблем у різних сферах діяльності. «Основними формами суспільного буття є держава і право, їх потребує і світове товариство: між державами, як і між індивідами та групами, замість насильства має панувати демократично «зороване» право і справедливість» [9, с.25]. На виклики глобалізації має впроваджуватись демократія в світовому вимірі. Зокрема, наголошується на необхідності мирного устрою, чесної діяльності та глобальних – справедливості, солідарності, любові до ближнього. Досить важливо, що демократичний устрій сприятиме розвитку регіональних особливостей та оберігатиме соціальні і культурні різноманіття.

Людмила Ситніченко, здійснила переклад українською працю О.Гюфе, підкреслюючи вагомість та актуальність для нашої держави, що надає можливість «зрозуміти та теоретично досягнути в контексті прав людини складні та суперечливі процеси, пов'язані з демократизацією українського суспільства» [9, с.13]. Вона виокремлює найбільш впливові теорії справедливості, які характеризуються формальністю та аналітичністю. Виділяються такі теорії справедливості: ліберальна Дж Ролза, комунітарна Р. Рорті, постмодерна Ж. Деріди та Ж. Ліотара.

Український філософ права Б. Кістяківський, досліджуючи категорії необхідності й справедливості у соціальному світі, аналізував закономірність і випадковість у природі та суспільстві. Він вважав, що у дослідженні соціальних явищ, підхід необхідності та випадковості не є обов'язковим. Критикуються позитивісти і марксиста, які розглядають соціальні явища лише з погляду необхідності. Важливими є справедливість та обов'язок – це належність для людини. Досліджувати соціальні явища потрібно саме з такого підходу. Філософ зазначав, що не менш правомірно було б розглядати соціальні явища лише з погляду справедливості. В останньому випадку дослідник мав би цілком абстрагуватися від причиново зумовленої необхідності. Відтак, він підкреслював про загальність і обов'язковість для кожної людини – це прагнення до справедливості, про примусовість цього прагнення для людини, про його невід'ємність від нашого духовного світу. На наш погляд, потрібно погодитись із таким судженням, що є важливим й істинним і наш час. Перспективи подальших досліджень.

Філософсько-правове осмислення та аналіз глобалізаційних викликів, зокрема демократії та справедливості, сьогодні вагомими для вирішення сучасних державно-правових завдань, що виникають в процесі становлення громадянського суспільства. Такі підходи знаходять безпосередній зв'язок з необхідністю подолання соціально-політичної, економічної, духовної кризи в Україні. Для нашого суспільства, для розбудови правової держави дуже потрібен соціально-філософський дискурс справедливості. Це зумовлено не лише відсутністю розроблених теорій, які є у західноєвропейських дослідженнях. Досить важливим є раціональне, філософське тлумачення проблеми справедливості, що розкриває принципи досягнення сучасної філософії права, політичної та соціальної філософії. Також є важливим для збереження культурної ідентичності та самоствердження українського народу, який визнає рівність культурних традицій і поважає права інших народів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альчук М. П. Філософія права Богдана Кістяківського: монографія; Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 300 с.
2. Арістотель. Нікомахова етика; [пер. з давньогр., коментарі В. Ставнюка]. Київ: Аквілон-Плюс, 2002. 480 с.
3. Гьофе Отфрід. Справедливість і субсидіарність. Виступи в Україні. Київ: Альтерпрес, 2004. 144 с.
4. Йонас Ганс. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації; [пер. з нім.]. Київ: Лібра, 2001. 400 с.
5. Кістяковскій Б. А. Категории необходимости и справедливости при исследовании социальных явлений // Жизнь. 1900. С. 5–72.
6. Кістяківський Богдан. Вибране; [пер. з рос. Л. Г. Малишевської; упорядкування, передмова і примітки Л.П. Депенчук] // Бібліотека часопису "Філософська і соціологічна думка". Київ: Абрис, 1996. 512 с.
7. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления. Харків: Право, 2002. 328 с.
8. Максимов С. І. Філософія права: сучасні інтерпретації: Вибр. праці: статті, аналіт. огляди, переклади (2003-2010). Харків: Право, 2010. 336 с. (Бібліотека міжнародного часопису "Проблеми філософії права").
9. Отфрід Гьофе. Демократія в епоху глобалізації. Київ: ППС-2002, 2007. 436 с.
10. Парсонс Вейн. Публічна політика: Вступ до теорії й практики аналізу політики; пер. з англ. Київ: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2006. 549 с.
11. Платон. Держава. Київ: Основи, 2000. 355 с.
12. Рікер П. Право і справедливість; [пер. з фр.]. Київ: Дух і літера, 2002. 216 с.
13. Ролз Джон. Теорія справедливості; пер. з англ. О. Мокровольський. Київ: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2001. 822 с.
14. Ситниченко Л. Методологічні зрушення в сучасній соціальній філософії // Світоглядно-методологічні інновації в західноєвропейській філософії. Київ: Український Центр духовної культури, 2001. С. 260-294.

15. Vetter H. Gerechtigkeit für den Nächsten. Phänomenologisches zu Aristoteles und Emmanuel Levinas // Festschrift für Jan Schapp zum 70. Geburtstag. Herausgegeben von P. Gödicke, H. Hammen, W. Schur, W.-D. Walker. Tübingen: Mohr Siebeck, 2010. S. 482 – 489.

Maria Alchuk

JUSTICE AS THE MODERN CHALLENGE OF GLOBALIZATION

Ivan Franko National University of Lviv,
University street, 1, Lviv, 79000, Ukraine
mariya.alchuk@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-3310-4039

The article examines the importance of modern challenges – democracy, justice in the context of globalization. The global dimensions are considered – the ability to violence, the ability to interact, the ability to cooperate, the ability to communicate. The importance of the discourse of justice in the processes of globalization, which reveals the profound socio-cultural changes, has been clarified. The philosophical and legal principles of justice, equality, freedom, and humanism are singled out. Different approaches to justice are revealed by J. Rawls' theory of justice as honesty; justice as an exchange by O. Hoffe; justice as a balance and measure by J. Derrida and J. Lyotard; justice as resistance against the evil by E. Levinas. The aim of the study is to consider justice as a philosophical and legal basis and the principle of abstract-universal formal equality and freedom that citizens need to demand. According to Rawls, justice expresses the legal basis – the principle of abstract universal formal equality and freedom, and the denial of legal content inevitably leads to arbitrariness. It is noted that modern philosophers of law analyze the communicative nature of law, analyzing the problems of justice, responsibility, solidarity. O. Hoffe notes the need to reveal justice in the field of law, which helps to solve the problem of legitimacy. Emphasis is placed on the legitimacy of the consideration of social phenomena in terms of justice by B. Kistyakivsky – Ukrainian philosopher of law. The importance of philosophical and legal understanding and analysis of the problems of justice is emphasized, which organically fits into its relevance in solving modern state and legal problems that arise in the process of formation of civil society.

Key words: globalization challenges, dimensions, discourse of justice, democracy, communication, equality, freedom, humanism, philosophy of law.

Стаття надійшла до редколегії 11.09.2021
Прийнята до друку 17.11.2021